

2006. GADS
60. SĒJUMS

3-4. NUMURS

Latvijas Zinātņu Akadēmijas
Vēstis

A DAĻA

SOCIĀLĀS UN HUMANITĀRĀS ZINĀTNES

ISSN 1407-0081

LETONIKAS DOTUMI LATVIEŠU TRIMDAS 20. GADSIMTA OTRĀS PUSES PRESĒ

Vita Aišpure, Velga Kinca

Atslēgas vārdi: trimdas periodikā publicētās atmiņas, kultūrvēsturiski pētījumi, etnogrāfijas, folkloras, valodniecības materiāli, personālijas, neparastākas izziņas

Ievads

No 1940. gada 17. jūnija līdz 1991. gada 21. augustam, kā to liecina Benjamiņa Jēgera bibliogrāfiskais rādītājs, reģistrēti 2335 preses izdevumi (patiesais skaitlis ir mazāks, jo šajā rādītājā pie preses pieskaitīti arī kalendāri; turklāt ilglaicīgie izdevumi katrā gadu desmitā reģistrēti atkārtoti). [19] Sākumā ir "Londonas Avīze" un Miķeļa Valtera Šveicē jau kara laikā izdotās "Latvju Domas", tām seko iespaidīgs daudzums (vairāk nekā 300) preses izdevumu bēgļu nometnēs Vācijā, kā arī Zviedrijā, Dānijā, Beļģijā, Austrijā. Pēc izceļošanas katrā lielākajā mītnes zemē radās viena vai vairākas avīzes, kas visai izteiksmīgi raksturoja jaunās dzīves apstākļus. Ļoti drīz izveidojās vesela virkne specifisku žurnālu un rakstu krājumu — kā "Arhitekts", Edgara Dunsdorfa veidotais "Arhīvs", "Daugavas Vanagu Mēnešraksts", "Latviešu Juristu Raksti", "Latvju Māksla", "Latvju Mūzika", "Latvju Sports", "Meža Vēstis", latviešu agronomu biedrības izdevums "Zeme un Tauta", humanitāras ievirzes krājumi "Ceļi", "Ceļa Zīmes", "Jaunā Gaita" un "Treji Vārti", filatēlistu izdevums "Kolekcionārs" (vēlāk — "Krājējs"), "Tehnikas Apskats" un daudzi citi.

Šajā apjomīgajā klāstā atrodama ārkārtīgi plaša vēstures, kultūrvēstures, etnogrāfijas, folkloras faktu bagātība, kas kopumā nav aptverta pilnīgi nevienā rādītājā. Gatavojot šo ziņojumu, izpētījām nelielu daļu dažādas

ievirzes preses izdevumu, pārsvarā žurnālus un rakstu krājumus, mazāk avīzes.

Ar presi saistītie letonikas dotumi ir apskatāmi trīs atšķirīgos aspektos:

1. Daudzo preses izdevumu kopums kā kultūrvēsturiski nozīmīga latviešu žurnālistikas daļa. Atsevišķi tās posmi pētīti, bet kopīga trimdas žurnālistikas apcerējuma nav.
2. Daudzpusīgi atspoguļotā latviešu tautas dzīve trimdā, sākot no karavīru un civilo bēgļu nometņu laika līdz pat Latvijas neatkarības atgūšanai 1991. gadā kā neaizvietoējams visjaunāko laiku Latvijas vēstures avots.
3. Trimdas presē publicētas visdažādākā veida trimdinieku atmiņas, apceres, pētījumi, notikumu fiksējumi, kolekciju materiālu apraksti, fotogrāfijas u.c., kas ir daudzpusīgs Latvijas vēstures atšķirīgu posmu ilustrējums.

Šajā referātā skatīts tieši šis trešais aspekts, izdalot šādas apakštēmas:

1. Dažādas atmiņas, kas atrodamas gandrīz visos preses izdevumos un aptver ļoti plašu laika un telpas spektru.
2. Attiecīgas nozares speciālistu pētījumi, apceres, pārspridumi par dažādiem vēstures un kultūrvēstures notikumiem un procesiem.
3. Etnogrāfiskas ziņas, folkloras, valodniecība.

4. Ziņas par nozīmīgām latviešu personībām.
5. Dažādas ar Latviju saistītas neparastas ziņas un interesanti sīkumi.

I

Atmiņu fiksējumi ir visdažādākie, un to saturs atklāj daudz būtisku faktu Latvijas vēsturē un kultūrvēsturē. Berlīnē iznākušajā laikrakstā "Latvju Balss" 1945. gada aprīlī starp nemitīgajiem ziņojumiem par pazudušajiem, par Berlīnes bombardēšanā bojā gājušajiem vairākos turpinājumos ir publicētas Viļa Grāviša pierakstītās Laņģu Līzes (dz. 1854) atmiņas par Jaunpiebalgas Jāņa skolu, Emila Dārziņa dzimtu, mērnieku laikiem Vecpiebalgā, par Andreju Pumpuru kā mērnieka palīgu, par Ausekli, brāļiem Kaudzītēm, "Mērnieku laiku" prototipiem u.c. [11]

Žurnālā "Treji Vārti" iespiestas Kārļa Hartmaņa (dz. 1883) savulaik uzrakstītās atmiņas par 1905. gadu, revolūcijas soda dienām Lēdurgā, Vidrižos; minētas daudzas personas. [13]

"Daugavas Vanagu Mēnešrakstā" E. Grants pierakstījis 1905. gada emigrantes Emilijas Lazdiņas sīku atmiņu stāstījumu par 13. janvāra notikumiem Rīgā. [10]

Žurnālā "Treji Vārti" ciklā "... pagātne runā" Jānis Lācis stāsta par pieredzēto 1919. gadā un vēlāk Subates apvidū Latvijas-Lietuvas robežu noteikšanas laikā. [28]

Agronomu biedrības izdevumā "Zeme un Tauta" stāstīts par plašajiem ābeldārziem Augšzemgalē, ir arī fotoattēli. Neparastāks pārējo dārznieku vidū — literāts satīriķis Līvu Jurka, kurš netālu no Neretas izveidoja īstu botānisko dārzu, ko bija domājis novēlēt Latvijas Universitātei. [9]

Vēl daži piemēri: N. Bojāra atmiņas par Daugavpili žurnālā "Treji Vārti" [5], Jēkaba Zvirgzdiņa interesantie jaunības atmiņu stāsti par Bilstiņu skolu [55], par Auliciemu Koknesē žurnālā "Meža Vēstis" [56], šajā žurnālā arī ziņas par muzicēšanu un medību taures signāliem dzimtenē pie dažādām valdībām

(ieskaitot pavēli oktobra parādē sapulcināt muzicējošus Latvijas mežsargus un pūst attiecīga rakstura skaņdarbus). [45]

Cits mežzinis Kārlis Kuks savukārt atceras, kā savās darba gaitās Vecumnieku mežos ļoti konkrēti izjutis sešu valdību maiņu — no 1918. gada 1. decembra līdz 1919. gada 17. novembrim. [24]

Lasāmas ziņas par Smiltenes piensaimniecības skolu [44], par Priekuļiem no 1918. līdz 1921. gadam [32] un ļoti daudz citu.

Ir arī atmiņas par tajā laikā ļoti neseniem notikumiem. Karagūstekņu izdevumā "Nameja Gredzens" atrodamas aculiecinieka J. Ziverta trīs spilgtas atmiņu publikācijas par šausmām Rīgā 1944. gada septembrī un oktobrī. Pirmajā no tām, "5. oktobris 1944. gadā", vēstīts par vācu policijas mežonīgo cilvēku tvarstišanu — veselu kvartālu aplenkšanu un gājēju aizturēšanu, ar varu nogādājot uz kuģa un neļaujot sazināties ar piederīgajiem. Raksturoti šausmīgie apstākļi, nonākot Vācijā. Autors to salīdzina ar izvešanām 1941. gada 14. jūnijā. Pieminēts arī apšaudē bojā gājušais mākslinieks Voldemārs Irbe (Irbītis). [53] Publikācijā "Liesmas pār Rīgu" atmiņas par notikumiem pa dienām un stundām no 5. līdz 12. oktobrim, vienai okupācijai nomainot otru. [52] Sava veida turpinājums pirmajām atmiņām ir "Latviešu otrā Golgāta" par Vācijā aizvesto drūmo likteni. [51]

II

Daudzi speciālistu sagatavoti apcerējumi ir atrodami žurnālā "Tehnikas Apskats". Būvīnženieris A. Silenieks publicējis rakstu "Latvijas vecie lielceļi" (tajā atceras, ka 1936. gadā Baltijas vēsturnieku kongresa laikā Rīgā bija apskatāma no Zviedrijas atvesta ļoti sena, 1662. gada Vidzemes ceļu karte), izteikdams vairākas interesantas domas par vissenākajiem ceļiem, kas jau izveidojušies pirms vācu iebrukuma. [42] Šis pats autors raksta arī par Latvijas vecajām šosejām, kas esot Francijas tipa, minot datus par to

LETONIKAS AVOTI

platumu, īpašu malu zirgiem bez pakaviem un vēl 20–30 m platu joslu, kur ganīt lopus, ko veda uz un no tirgiem. [43]

Iezīmējas vēl šādas tēmas — meliorācijas vēsture Latvijā [27], Lejaskurzemes elektrifikācija [16], Liepājas–Glūdas dzelzceļa būve [30], pārdomas par kļūdām straujajā jaunsaimniecību celšanas laikā. Autors profesors A. Raisters 1956. gadā izsaka cerību — “Latvijas zemnieks atbrīvosies no okupācijas, un no tālienes pārnāks zemnieks–trimdnieks”. Viņi turpinās kopā... [35]

Par senajiem pasta ceļiem un vispār pasta lietām ļoti daudz saturīgu publikāciju žurnālā “Krājējs”. Nenoskaidrots autors (E. S.) sniedz daudz ziņu pasta ceļu vēsturē. Tā 1975. gadā lasāmi plaši raksti “Senais pasta ceļš caur Vidzemes vidieni” un “Senie satiksmes un pasta ceļi”. [39] Laimonis Liepnieks apcerē “Dažas ainas no “Lielā spranču kara” Vidzemes pasta vēsturē” apraksta, ka pēc Rīgas priekšpilsētas nodedzināšanas guberņas pārvaldes iestādes evakuēja uz Pērnavu un jau 1812. gada 16. jūlijā no turienes parādījās oficiāli rīkojumi ar norādi par piegādi — “... dienu un nakti ar jātnieku pa draudzi apkārt sūtīt”, lai “zibens ātrumā” saņemtu vajadzīgo ziņojumu. Viens no tiem bija slepenpadomnieka grāfa Frīdriha Zīversā rīkojums Valmieras apriņķi un Pērnavā organizēt t.s. Vidzemes kazaku (!) pulku. Sekoja arī citas steidzami izpildāmas pavēles. [31] Vēl agrākā laikā, 1779. gada maijā, ar steidzamu pastu izziņoja, ka ceļā no Rīgas uz Gatčinu “katrā pasta stacijā 300 spēcīgus pasta zirgus piegādāt” — ceļoja Katrīna II ar savu svītu; zirgiem un sapostiem zemniekiem bija jābūt pasta stacijā vismaz 28 stundas iepriekš. [15, 81]

Interesantu liecību sniedz kolekcionārs J. Ronis, kurš pievērsies bezaplokšņu vēstulju kolekcionēšanai, līdz ar to viņa rīcībā nonākuši daži seni teksti. [36] Viens no tādiem ir latviešu jūras artilērista Mārtiņa Melbārža vēstule vecākiem no Kronštates uz Valmieru 1842. gadā: “mēs divi vasari uz jūras dzīvo-

jam”, “Pēters atnāca uz Kronštati atpakaļas”, tad palika slims un nomira — “jūs to zināmu padodiet, lai viņa sieva Maris vairs negaida”. Tad apsveicinājis visus ar simtām labdienām, jūrniece apvaicājas par zemnieku dumpošanu — “kas tas ir par balli biš kad muži ar zaldātiem ir kāvušies, voi tas ir tiesa voi ne”. [36, 127–128]

Krājumā “Ceļi” pētniekiem ļoti nozīmīga ir Aleksandra Jansona publikācija “Hidronīmi Vidzemes 1638. gada arklu revīziju dokumentos”. [17]

III

Etnogrāfisko materiālu kopā zīmīga ir pazīstamā dzimtu pētnieka Valda Klētnieka sniegtā metodika 1952. gada žurnālā “Ceļa Zīmes” — kā pētīt savas sētas vēsturi (te viņš atgādina, ka 1710. gadā ir bijuši Vidzemē mēri mirušo saraksti, dalīti pa mājām), izmantojot shēmu:

- 1) Mājas atrašanās vieta, robežu apraksts;
- 2) Vietu vārdi ap māju;
- 3) Senākās vēsturiskās ziņas;
- 4) Zviedru laiki Vidzemē;
- 5) Revīzijas aktis, vaku grāmatas, plāni;
- 6) Gruntniecības laiki — māju iepirkšana un dališana;
- 7) Neatkarīgās Latvijas laiki;
- 8) Kopsavilkums. [23, 356]

Autors sniedz arī etnogrāfisko pētījumu par Rāmuļu pagastu. [23]

Žurnālā “Tehnikas Apskats” arhitekts Staņislavs Borbals publicējis apceri “Mana vec-tēva sēta” par Blisīņiem Barkavas pagasta Silgala sādžā. Ir uzzīmēts arī sīks sētas plāns. [6]

Daudzpusīgs un ļoti interesants ir žurnālā “Zeme un Tauta” vairākos turpinājumos publicētais agronoma Benjamiņa Zoba apcerējums “Kosas pagasta saimnieciski etnogrāfiskais stāvoklis 20. gadsimtena sākumā”. Daži fakti no tā: rokas dzirnavu lietošana 20. gadsimtā; siera un sviesta sagatavošana Rīgas tirgum; aitu mazgāšana un cirpšana; vilnas krāsošanas darbi — “Mana māte [...]”

krāsoja vilnā, dziļā, retāk gatavā audumā” [54, 17]; koka cauruļu izgatavošana ūdens piegādei kūtij; ēšanas paradumi, saimes protesti pret piena centrifūgām u.c. [54]

Nozīmīga vēsturnieka Viļa Biļķina apcere “Par baltu tautu dziedāšanu un dziesmām no 9. līdz 13. gadu simtenim” (žurnālā “Ceļa Zīmes”) [3], tāpat Edgara Žubecka vēsturisks atskats “Medus, alus un vīns Latvijā” (žurnālā “Zeme un Tauta”). [57]

Daudz informācijas, interesantu tautas ticējumu par to, kas jāievēro būvniecībā, sākot ar koku ciršanu un beidzot ar pareizu vēja virziena izvēli, būvi sākot, apkopojis E. Tiltiņš žurnālā “Tehnikas Apskats”. [49]

Vēribu pelna Valdemāra Blankenburga “Seni stāsti par Lejaskurzemi” žurnālā “Treji Vārti”. Pateicoties skolotājas rosinājumam, autors jau skolas gados pierakstījis savas vecmāmiņas atmiņas pat par viņas vecmāmiņas jaunību, tātad ap 1790. gadu. Notikumi risinās Vārves muižā, dokumentētas dažādas kungu zvēribas, ir ziņas par Spranču kapsētu — kādos apstākļos masveidā apmiruši Napoleona karotāji. Pierakstīti amizanti stāsti par to, kā autora tēvs ir izpircies no karadienesta 19. gadsimta vidū, kā darbojušās zirgu pasta karietes līdz ar pasažieriem, par čigānu veiklajām atbildēm, kad pieķerti zādzībās (vezumā atrasts ganībās paņemtais jērs, bet vainīgais mierīgi tukšo krogā alus krūzi un saka: “Ak tavu ļaunu pasaulīti, ja viņi tev no ratiem ko neizņem, tad viņi tur ko ieliek.”). [4, 61]

Arī par valodniecību ir dažas ziņas (netverot specifiskos valodai veltītos izdevumus “Mūsu Valoda”, “Vēstis”). Tā ar jauku humoru žurnālā “Zeme un Tauta” norādīta dialektu zināšanas nepieciešamība: Jēkabpils pusē kāds ienācējs saimnieks pasūta no Rīgas smalku ārzemju vaislas teķi, kuru ar vilcienu jānogādā attiecīgajā stacijā. Saimnieks zvina uz staciju un apvaicājas pēc teķa — nē, tāds neesot saņemts. Zvanot uz Rīgu, noskaidrojas, ka teķis sen nosūtīts. Tad pasūtītājs apdomājas un, piezvanot stacijai, pajautā, vai

ir saņemts vucins. Jā, tāds jau brēcot trešo dienu, kāpēc tik ilgi nebraucot šim pakal. [29]

Žurnālā “Treji Vārti” liva Edgara Volganska (vēlāk Vaalgamaa) atmiņas par dzīvi līvu krastā un darbošanos no 1920. līdz 1940. gadam. [50]

Īsas ziņas žurnālā “Krājējs” atrodamas par latgaļu izlokšnes lietošanu pasta zīmogos [33] un par latvisku uzvārdu (kuri sastopami dažādās ar pastu saistītās kolekcijās) krāšanu un klasificēšanu. [37]

Savdabīgs etnogrāfijas detaļu un dzīvesveida atveidojums un izcēlums sastopams interesantos sava pagasta vai novada cildinājumos un kaimiņu nopēlumos. Tā žurnālā “Laiks” Jānis Jaunsudrabiņš jauki liela savu Neretu: “Kad nereties izklāja uz slitiņa veļu, krekli un palagi, izžuvuši saulē, tā bližgēja, ka acis apstulba uzskatot. Bet turpat kaimiņos otra pagasta ļaužu žogi bija aplāti ar pelēcīgām panckām.” Neretiešiem virsdrēbes ir visskaistākā pelēkumā, meitas smidras no gareniskām brunču svitrām (ne kā saucietes, kas resnas ar šķērsvitrām), siena plāvās — puīši baltos kreklos, salmu cepurēs, meitas baltās blūzēs un priekšautos. Pret neretiešiem citu ļaužu plāvēji izskatījās kā vārnas vai skosvārņi. [18, 47]

Līdzīgi žurnālā “Daugavas Vanagu Mēnešraksts” Jānis Sarma no Vecsaules “apsaukā” lambārdiešus, kādi tiem mājvārdi — “Bukas”, “Žūžas”, “Dupšas” — un ka krogī tikai kleķa celtnes ar vienu stadulu. Turpretī Vecsaulē bijuši veseli desmit krogī, ķieģeļu celtnes vismaz ar divi stadulām, un bez alus un degvīna varēja pirkt arī jaktsdesu un siļķes. [40]

Savukārt kurzemniece Rasma Dziļleja-Sināte plašajā apcerē par Talsu ēdieniem (krājumā “Ceļi”) ar tēlotu nopēlumu piemin, ka tikai vidzemnieki ēd uz maizes kūpinātu pienu (t.i., biežpienu). Kurzemnieki uz maizes liek sviestu! [8]

IV

Ziņas par dažādām personām trimdas presē sastopamas ļoti bieži. Tie var būt

sabiedrībā zināmi cilvēki. Tā avīzē "Latvija" lasāmas Edgara Švādes atmiņas par dirigentu Edgaru Zili [48], žurnālā "Ilustrēts Vārds" Latvijas Kuršinskas (rakstnieka Andreja Kurcija meitas) atmiņas par mākslinieku Romanu Sutu [26], žurnālā "Kurzeme" publicētas J. Sikas sniegtās ziņas par pēdējo sarunu ar Vilhelmu Purviti. [41]

Ipaši bagāts dažādu latviešu personību aprakstu ziņā ir avīzes "Laiks" pielikums "Laika Mēnešraksts" (1955–1963). To autori — tulkotājs un rakstnieks Valdemārs Kārklīšs (1905–1964), literatūrvēsturnieks Jānis Rudzītis, rakstnieki Jānis Veselis, Jānis Grīns, Pēteris Ērmanis u.c. Daudzās V. Kārklīņa publikācijas par latviešu literātiem Jāņa Zāliša kopojumā 2003. gadā izdotas atsevišķā krājumā "Mājupceļš". Pārējo — vēsturnieku, mūziķu, mākslinieku, politiķu, eksakto zinātņu speciālistu — plaši izvērstie un daudziem kultūrvēstures faktiem bagātie dzīvesstāsti atrodami tikai minētajā preses izdevumā. Informācijai ieskatš dažos no tiem.

No latviešu vēsturniekiem vispirms pieminams Arveds Švābe, par kuru plašu aprakstu devis Jānis Rudzītis [38], kā pamatu ņemot ik piecu gadu jubilejas, sākot ar piecdesmit gadu svinībām 1938. gadā. Vienlaikus tas ir savdabīgs skats kādā latviešu tautas vēstures brīdī — 1938. gads, kad "Spītējot politisku dogmatiku un sofistu iebildumiem, [...] pār latviešu nacionālo dzīvi un valstisko pašapziņu pārlējis dienviņus saules spožums! Un Arveds Švābe tai laikā [...] gan vēstures un folkloras pētījumos, gan valstisko centienu ciņās, enciklopēdista pienākumos un akadēmiskajā karjerā bija sasniedzis jau tik daudz, ka tikai retajam 50 gadu īpašniekam nebūtu iemesla kļūt skaudīgam". [38, 155] Pēc pieciem gadiem, 1943. gadā, daudz kas mainījies — no profesūras Latvijas Universitātē viņš ir atbrīvots, jo zemes reformas sakarā bijis vācu muižnieku atspēkotājs Tautu Savienībā. Savas publikācijas — galvenokārt folkloristikā — A. Švābe šajā laikā paraksta ar segvārdu A. Vilks. 60 gadu jubilejas svinības

1948. gadā notiek Vācijas bēgļu nometnē Blombergā; šeit īpaši tiek uzsvērts, ka A. Švābe ir "mazās Latvijas" organizētājs svešumā. 65 gadu jubilejai 1953. gadā patiesībā vajadzēja būt Stokholmā, kura ir A. Švābes jaunā mītnes zeme un nupat pabeigts "Latvju enciklopēdijas" 2. sējums, bet, vēloties mierīgākus apstākļus, svinības notiek Ženēvā (iepriekš sniedzot garantiju, ka miršanas gadījumā Šveices valdībai nevajadzēs maksāt apbedīšanas izdevumus...). Tuvojošās 70 gadu svinības rīkošot PEN kluba valde. Par vislielāko atzinību savam vēsturnieka darbam tas uzskata padomju vēsturnieku atzinumu, ka viņi nav spējuši izskaust A. Švābes reakcionārās koncepcijas paliekas (grāmatā "Buržuāziskie nacionālisti — Latvijas vēstures viltotāji". R., 1953.).

A. Švābes dzīves atsevišķi posmi atklājas Jāņa Grīna un Jāņa Vesela atmiņās "Dumpīgā dvēsele". [12]

Publikācijā "Saulainā Londona" Valdemārs Kārklīšs interesanti apraksta sūtniecību Londonā un Kārļa Reinholda Zariņa darbu. [22] Autors ir smēlis izjūtu, ka te valda it kā 1940. gada atmosfēra, kad saņemts pēdējais prezidenta rīkojums un nu jau 18 gadu tiek gaidīts nākamais. Šī vieta ir kā mazs stūritis no zudušās Latvijas, kur "kā Ērkšķrozīte pasakā snauz un uz atmodu gaida valstiskā neatkarība". [22, 220] Vairāki fakti par dažām J. Rozentāla un V. Purviša gleznām, kas atrodas sūtniecībā, varētu ieinteresēt mākslas vēsturniekus.

Eksakto zinātņu jomā interesanta personība ir astronomijas profesors Staņislavs Vasiļevskis (1907–1988), par kura darbu saistībā ar slaveno Lika observatoriju Kalifornijā raksta Valdemārs Kārklīšs publikācijā "Debesu mērnies". [21]

Daudz publikāciju "Laika Mēnešrakstā" ir par māksliniekiem — Sigismundu Vidbergu (1960, 12. nr.), Jāni Tidemani (1962, 1. nr.), Frīdrihu Miltu (1962, 3. nr.), Annu Dārziņu (1962, 6. nr.), mūziķiem Marisu Vētru (1961, 1. nr.), Paulu Saksu (1961, 4. nr.), Volfgangu

Dārziņu (1957, 10. nr.), Ādolfu Kaktiņu (1958, 4. nr.), arhitektu Eiženu Laubi (1960, 2. nr.), nākamo politiķi Vairu Viķi-Freibergu (1957, 8. nr.) u.c.

Protams, arī daudzos citos trimdas periodikas izdevumos atrodamas apceres par ieceļojušo latviešu aktivitātēm jaunajās mītnes zemēs.

No senākām slavenībām interesants ir fakts par novadpētnieku Johanu Kristofu Broci — par viņa darināto piemiņas lapu no Rīgas aizceļojošā drauga albumā, kas tagad atrodama Drēzdenē, Saksijas Zemes bibliotēkā. Šis ziņas, līdz ar albuma lapas kopiju, sniedzis igauņu zinātnieks Vello Helks krājumā “Ceļi”. J. K. Broce veidojis kolāžu: izziemētiem burtiem uzrakstīts Vecā Stendera dzejolis “Nabags zemnieks kurzemnieks”, teiciens “Ikviena spaida nabagus”, līdzās Rīgas nomales karte, pāri tiem slīpi, šķiet, uzlīmēts, raksturīgs zīmējums — siena vākšana, auļojošs pajūgs, tālumā labības lauks, šķūnis un baznīciņa. Teksts franču valodā lapas otrā pusē apliecina viņa humānās jūtas pret nomākto latviešu tautu. [14]

Ir arī spilgtas, bet sabiedrībā mazāk zināmas personības. Daži piemēri par ieceļotājiem ASV pēc 1905. gada revolūcijas. Viens no viņiem (arī atturības biedrības “Auseklis” dibinātājs) Alberts Munķens ir bijis slavenā amerikāņu izgudrotāja Tomasa Alvas Edisona augsti novērtēts palīgs viņa laboratorijās (par to Ādolfs Šilde raksta avīzē “Laiks”). [46]

Kāds cits piektgadnieks Kārlis Pļaviņš (1875–1969) [25], dzīvojot savrup no latviešu kopienas, uzbūvējis interesantu lauku ēku kompleksu, kā arī amerikāņu sabiedrības labā par saviem līdzekļiem uzcēlis četrstāvu kultūras namu ar bibliotēku un mūzikas studiju, finansējis vijoļspēles skolotāju no Vācijas talantīgāko bērnu apmācībai (pats arī spēlējis vijoli). Novēlējis savus līdzekļus mūzikas studentu stipendijām: no 1962. līdz 1973. gadam izmaksātas 60 stipendijas.

V

Vēstures ainā reizēm nozīmīgi ir it kā mazsvarīgi, bet interesanti sikumi vai arī neparastas ziņas. Trimdas presē tādu ir daudz. Daži piemēri.

Žurnālā “Krājējs” rādīti fotoattēli, kas liecina, ka padomju laikā tūlīt pēc kara vēl daļēji tika lietoti Latvijas brīvvalsts pasta zīmogi. [34]

1956. gadā Čikāgas amerikāņu prese ziņo, ka 29. jūnijā Rīgas radio ir pārņēmuši antikomunistiskie latviešu partizāni. [20]

Vēsturnieks Arveds Švābe 1949. gadā atgādina, ka ASV viceministrs Samners Welless (*Sumner Welles*) izteicis ierosinājumu — izvākt no Padomju Savienības visus baltiešus un pārvietot vienkopus jaunā tēvzemē, ja neizdodas atjaunot Baltijas valstu suverenitāti. [47]

Bet jau nometņu laikā un pēc tam piecdesmito gadu sākumā neliela sabiedrības daļa (starp tiem Jānis Veselis, Oļģerts Liepiņš, Emīls Skujenieks) kopā ar lietuviešiem aktivizē vienības ideju, rīko kongresu, izdod avīzi “Aistija” un domā par kopīgas valsts Aistijas veidošanu. [1] Galvaspilsēta tai varētu būt Šauļi, no turienes jāzveido dzelzceļa līnijas ar Abreni, Zilupi, Gulbeni, Ventpili. Aistijas valsts prezidenta vasaras mītne varētu būt Jelgavas pili. Ja šai valstij pievienotos arī igauņi, tad galvaspilsēta būtu Rīga, bet, ja izdotos atgūt un pievienot seno Prūsiju, tad — Klaipēda... “Labi, ka visas iespējas ir laikus izprojektētas un izdiskutētas” (“Aistija”, 1953).

Vēl kā potenciāli nozīmīgs, bet īsti nerealizēties jāpiemin žurnāls “CEDRAS Ziņas” [Centrāle Etnogrāfijai, Dokumentācijai, Rādītājam un Arhīvam]. [7] Starp pirmajiem līdzstrādniekiem minēti Edgars Andersons, Rolfs Ekmanis, Pāvils Klāns, Valdis Zeps. Ideja radusies Tobago salā lielā salidojuma laikā 1978. gadā, kad izlemts nodibināt centrāli, kas rūpētos par to latviešu kultūras vērtību apzināšanu un dokumentāciju, kas atrodas muzeju un privātu kolekciju

LETONIKAS AVOTI

krājumos. Darbs paredzēts astoņos virzienos — numismātika, medaļas un ordeņi, filatēlija, sfragistika (zinātne par zīmogiem), senās kartes un plāni, ievērojamo vietu un personu attēli un dokumentācija, līdz šim neapzinātie iespaiddarbi, arhīvs (rokraksti, reti dokumenti), vēlāk pievienojas arī veksilogija (zinātne par karogiem). Taču žurnālu praktiski vada un veido viens cilvēks, izdevums pārvēršas par nelielu atgādnas lapiņu ar diezgan niecīgu informācijas apjomu.

Noslēgumā kāds interesants fakts par latviešiem ļoti tuvu un mīlo Rūdolfu Blaumani. Avizē "Latvija" 1954. gadā tiek ziņots, ka 1926. gadā Briseles galvenajā teātrī *Theatre der Parc* tikušas izrādītas "Skroderdienas Silmačos" franču valodā, lugu pārtulkojis kāds tolaik Parīzē dzīvojošs latviešu inženieris. [2]

Secinājumi

Kaut arī pētījumā izmantota tikai nosacīti neliela daļa no trimdas periodikas, ir secināms, ka letonistikas dotumu tajā ir liels skaits, tie ir daudzveidīgi un būtu izmantojami letonikas pētniekiem dažādās jomās. Diemžēl joprojām nav izveidots trimdas periodikas rakstu rādītājs; un tas ir būtisks kavēklis trimdas materiālu izmantošanā. Būtu nepieciešams organizēt darba grupu šāda bibliogrāfiska rādītāja izveidei.

Atsauces

1. Aistija. 1949–1953.
2. Arī mums savs teātris. *Latvija*, 1954. 20. jūl. 8:5.
3. Bilķins, V. Par baltu tautu dziedāšanu un dziesmām no 9. līdz 13. gadu simtenim. *Ceļa Zīmes*. 1949. 3: 205–208...
4. Blankenburgs, V. Seni stāsti un nostāsti par Lejaskurzemi. *Treji Vārti*. 1988. 123: 51–59; 124: 59–67.
5. Bojārs, N. Manas atmiņas par Daugavpili. *Treji Vārti*. 1981. 82: 46–49.
6. Borbals, S. Mana vectēva sēta. *Tehnikas Apskats*. 1982. 94: 4–8.
7. CEDRAS Ziņas. 1978–1992. 1.–11. nr.
8. Dzilleja-Sināte, R. Daži Talsu novada ēdieni. *Ceļi*. 1967. XIII: 45–47.
9. Ezerģailis, J. Sēlijas dārznieki. *Zeme un Tauta*. 1975. 14: 40–42.
10. Grants, E. Janvāra dienas (1905.). *Daugavas Vanagu Mēnešraksts*. 1968. 1. (117.) nr. 8.–13. lpp.
11. Grāvītis, V. Lielu vīru tuvumā. *Latvju Balss*. 1945. 4. apr. 24: 2; 7. apr. 25: 2.
12. Grīns, J. Veselis, J. Dumpīgā dvēsele. *Laika Mēnešraksts*. 1959. 12: 380–384.
13. Hartmanis, K. Soda diena. *Treji Vārti*. 1976. 53: 39–47.
14. Helk, V. Lettische Eintragungen im Stammbuch des Johann Conrad Arnold. *Ceļi*. 1979. XVII: 90–96; Draviņš, K. Par vēl diviem Vello Helka uzietiem 18. gs. latviskiem albuma ierakstiem. *Ceļi*. 1979. XVII: 97–100.
15. Imerietis. Dažas senās Vidzemes "steidzamā pasta" vēstules. *Krājējs*. 1968. 4. (75.) nr. 81.–85. lpp.
16. Jagars, A. Lejaskurzemes elektrifikācija. *Tehnikas Apskats*. 1960. 1. (25.) nr. 1.–3. lpp.
17. Jansons, A. Hidronīmi Vidzemes 1638. gada arklu revīzijas dokumentos. *Ceļi*. 1963. XI: 50–58.
18. Jaunsudrabiņš, J. Stāsts par Jāņa Veseļa dzimto novadu. *Laiks*. 1948. 25: 44–50.
19. Jēgers, B. *Latviešu trimdas izdevumu bibliogrāfija. II-V*. Stokholma: Daugava, 1972–1988. Rīga: Daugava, 1996.
20. Kas noticis ar Rīgas radio? *Amerikas Vēstnesis*. 1956. 27. nr. 3. jūl. 1. lpp.
21. Kārklīšs, V. Debesu mērnieks. *Laika Mēnešraksts*. 1960. 4: 121–125.
22. Kārklīšs, V. Saulainā Londona. *Laika Mēnešraksts*. 1959. 7: 216–220.
23. Klētnieks, V. Ciemos dzimtajā sētā. *Ceļa Zīmes*. 1952. 9: 349–356.

24. Kuks, K. Pirmais gads Vecmuižas mežniecībā (1918./19. g.). *Meža Vēstis*. 1967. 128: 23–27; Dažas atmiņas no Vecmuižas virsmežniecības laikiem (1919. g.–1937. g.). 129: 18–21.
25. Kundziņš, P. Veclatvietis Kārlis Pļaviņš un viņa sēta Albertas provincē Kanādā. *Tehnikas Apskats*. 1976. 78: 4–9.
26. Kuršinska, L. Ģimenes portrets. Stāsts par Romanu Sutū. *Ilustrēts Vārds*. 1948. 33: 5–7.
27. Kuze, A. Meliorācijas attīstība Latvijā. *Tehnikas Apskats*. 1962. 1. (33.) nr. 1.–6. lpp., 2. (34.) nr. 9.–13. lpp.
28. Lācis, J. Dzīve Augškurzemes pierobežā. *Treji Vārti*. 1989. 127: 57–66.
29. Lauksaimnieka jautrais stūritis. *Zeme un Tauta*. 1971. 8: 40.
30. Leimanis, Jānis. Atmiņas par Liepājas–Glūdas dzelzceļa būvi. *Tehnikas Apskats*. 1957. 2. (14.) nr. 6.–7. lpp.; 3. (15.) nr. 7.–8. lpp.
31. Liepnieks, L. Dažas ainas no “Lielā spranču kara” Vidzemes pasta vēsturē. *Krājējs*. 1975. 5. (118.) nr. 88.–90. lpp.
32. Maldavs, J. Kas risinājās Priekuļos no 1918.–1921. gadam. *Zeme un Tauta*. 1978. 20: 23–25.
33. Petrevics, A. Latgaliešu izloknsne pasta zīmogos. *Krājējs*. 1970. 5. (88.) nr. 100.–103. lpp.
34. Petrevics, A. Latvijas Republikas pasta zīmogi pēc 1945. gada. *Krājējs...* 1977. 3. (128.) nr. 42.–45. lpp.
35. Raisters, A. Problēmas lauku celtniecībā atbrīvotā Latvijā. *Tehnikas Apskats*. 1956. 2. (10.) nr. 4.–8. lpp.
36. Ronis, J. Seno laiku vēstules. *Krājējs*. 1969. 6. (83.) nr. 127.–131. lpp.
37. Ronis, J. Uzvārdi kā krāšanas tēma. *Krājējs*. 1970. 1. (84.) nr. 14.–19. lpp.
38. Rudzītis, J. Piekto reizi jubilārs. *Laika Mēnešraksts...* 1958. 5: 155–157.
39. S. E. Senais pasta ceļš caur Vidzemes vidieni. *Krājējs*. 1975. 4. (117.) nr. 77.–79. lpp.; 5. (118.) nr. 83.–87. lpp.; 6. (119.) nr. 103.–107. lpp. Senie satiksmes un pasta ceļi. *Krājējs*. 1973. 2. (103.) nr. 37.–38. lpp.; 3. (104.) nr. 52.–59. lpp.; 4. (105.) nr. 76.–82. lpp.
40. Sarma, J. Vecsausieši un lambārtieši. *Daugavas Vanagu Mēnešraksts*. 1967. 4. (114.) nr. 36.–42. lpp.
41. Sika, J. Profesoru Purvīti atminot. *Kurzeme*. 1946. 1: 21–22...
42. Silenieks, A. Latvijas vecie lielceļi. *Tehnikas Apskats*. 1957. 3. (15.) nr. 1.–3. lpp.
43. Silenieks, A. Latvijas vecās šosejas. *Tehnikas Apskats*. 1961. 3. (31.) nr. 1.–4. lpp.
44. Stiebriņš, A. Atmiņas no Smiltenes Piensaimniecības skolas laikiem. *Zeme un Tauta*. 1978. 20: 25–26.
45. Students, P. Atmiņas par muzicēšanu uz medību taures dzimtenē. *Meža Vēstis*. 1971. 144. nr. 10.–14. lpp.; 145. nr. 23.–26. lpp.; 147./148. nr. 6.–9. lpp.
46. Šilde, Ā. Stāsts par kāda ideālista mūžu. *Laiks*. 1949. 10. dec. 5: 6; 17. dec. 6: 6.
47. Švābe, A. Mūsu trimdas problēmas. *Ceļa Zīmes*. 1949. 3: 161–167...
48. Švēde, E. Latvija, mosties! Indriķis Zīle — diriģents un zemes kopējs. *Latvija*. 1954. 10. jūl. 27: 4.
49. Tiltiņš, E. Ticējumi un paražas senlatviešu celtniecībā. *Tehnikas Apskats*. 1955. 4. (8.) nr. 14.–15. lpp.
50. Vaalgamaa, E. Līvu tautas pēdējās gaitas. *Treji Vārti*. 1979. 70: 57–60; 71: 42–46.
51. Ziverts, J. Latviešu otrā Golgāta. *Nameja Gredzens*. 1945. Aug. 66.–67. lpp.
52. Ziverts, J. Liesmas pār Rīgu. *Nameja Gredzens*. 1945. Aug. 64.–65. lpp.
53. Ziverts, J. 5. oktobris 1944. gadā. *Nameja Gredzens*. 1945. Aug. 58.–63. lpp.
54. Zobs, B. Kosas pagasta saimnieciski-etnogrāfiskais stāvoklis 20. gadsimta sākumā. *Zeme un Tauta*. 1976. 15: 15–17; 16: 12–13. Kosas pagasta saimnie-

- cība agrāk, tagad kolektivizēta. 1977. 17: 14–15.
55. Zvirgzdiņš, J. Bilstiņu skola. *Meža Vēstis*. 1961. 98: 21–25.
56. Zvirgzdiņš, J. Krāsmata. Stāsts par dzīvošanu Auliciema mūsmājā. *Meža Vēstis*. 1962. 103: 19–24; 104: 23–27.
57. Žubeckis, E. Medus, alus un vīns Latvijā. *Zeme un Tauta*. 1975. 14: 10–11; 15: 8–9.

DATA FOR LATVIAN STUDIES (LETONICS) IN LATVIAN EXILE PERIODICALS (1945–1991)

Vita Aišpure, Velga Kinca

Summary

Key words: *memoirs published in exile periodicals, cultural-historical research, materials of ethnography, folklore, and linguistics, personalia, unusual historical data*

In *Bibliography of Latvian Publications Published outside Latvia* (Vol. 2–5) by Benjamins Jegers there are 2335 periodicals registered from 17 June 1940 till 21 August 1991.

Periodicals are the source for Latvian Studies in three forms;

1. Plenty of periodicals making an important resource in the history of Latvian journalism in general.
2. Reflection of Latvians' life in exile from DP camps in 1945 till the recovery of Latvian sovereignty in 1991, as a part of the history of Latvia.
3. Numerous published memoirs, essays, recordings of folklore, etc., written by exiles as a very interesting and versatile part of history of Latvia in various periods.

The third form is analyzed in this report. Such periodicals, as *Ceļi* (for philologists), *Krājējs* (for collectors), *Meža Vēstis* (for foresters), *Tehnikas Apskats* (for engineers), *Zeme un Tauta* (for agriculturists), etc. were investigated. The diverse facts have been arranged into the following groups:

1. Different memoirs, e.g., about the Revolution of 1905.
2. Essays on different historical themes, e.g., about postal transportation in the 18th–19th centuries.
3. Ethnography, folklore and linguistics, e.g., tales from Lejaskurzeme region (Tadaiki).
4. Important facts about interesting Latvians, e.g., Alberts Munķelis, asistent to Thomas Alva Edison.
5. Various unusual historical facts, e.g., how Latvians and Lithuanians debated in exile in 1953 about the foundation of the common state Aistija, where Latvia, Lithuania, maybe also Estonia, and even old Prussia would be united.

Although these periodicals contain a lot of interesting and useful data, it is difficult to find and use them, due to lack of indexes reflecting the contents.